

Obnova sela kao temeljni oblik zaštite kulturnog područja

Petar Fister

Ljubljana

Obnova (revitalizacija) ruralnog boravišnog prostora i sela kao njegovog najznačajnijeg sastavnog dijela tek postaje cilj posebnih odnosa do kulturne baštine. Tu novost ne zahvaća još ni zakonodavstvo, a ni dovoljno učestala razmišljanja stručnih krugova, iako je u svijetu, pa i kod nas, dovoljno pozitivnih dokaza za nužnost takvog usmjerenja. Ona je dokazala da je revitalizacija dobila važnost gotovo isključivo iz poticaja za očuvanjem arhitektonske baštine i da revitalizacija sela mora postati metoda za očuvanje kulturnog područja, odnosno tzv. ruralnog prostora. Kriteriji iz kojih potječu ove tvrdnje su slijedeći:

U odnosu na zaštitu kulturne baštine najbolja su ona rješenja koja uključuju revitalizaciju sela kao stalnog boravišnog mjesta:

- odnos čovjeka i njegove okoline;
- utjecaj oblikovnih elemenata na prostor (komunikacije, naselja, arhitektura, dominante . . .);
- kontinuitet identiteta čovjekove životne okoline i način života.

Osnovni ciljevi koji se vrednuju u zadatku revitalizacije sela zaokruženi su u slijedećim skupinama:

- očuvanje kulturnog područja;
- očuvanje života u agrarnoj okolini;
- očuvanje i razvoj agrarnog prostora;
- humanizacija životnog prostora;
- očuvanje kvalitete kulturne baštine.

Ciljevi koji se prije svega postavljaju kao zadatak u revitalizaciji sela nisu identični ciljevima revitalizacije urbanih aglomeracija. Najveća je razlika među širinom i osobinama koju mora zahvatiti revitalizacija sela (ruralnog prostora, kulturnog područja . . .) i relativna uskost revitalizacijskih ciljeva urbanih spomenika. Ako je dakle u gradu (urbanoj okolini) već s fizičkim očuvanjem pojedinačnih arhitektonskih spomenika zadovoljen osnovni cilj očuvanja kulturne baštine, moram ustvrditi da je bilo kakvo očuvanje ne-naseljenog područja samo rezultat posebnog odnosa čovjeka koji živi i radi u toj pokrajini i području, koju svojim radom čuva, a ne samo jedino fizičko očuvanje nekih preferenciranih oblika arhitekture ili dijelova područja.

Ako se je, dakle, znanost o vrijednosti i načinu zaštite pojedinih arhitektonskih spomenika razvila do krajnjih detalja, možemo konstatirati da smo o parametrima kulturnog područja do sada previše raspravljali s gledišta neuvjerljivih likovnih elemenata i pritom zaboravljali na cjelovitu prostornu arhitektonsku tradiciju, simbolično-kulturnu vrijednost i prostorne odnose i na posljedice u ekonomsko-materijalnim vrijednostima. Tek sadržajna revitalizacija sela vezana na cjelokupnu okolinu, u kojoj je nosilac likovnih dometa prije svega anonimna baština oblikovnog prostora seoskog okoliša (ruralnog prostora i u njemu pučke arhitekture), omogućuje povezivanje u cjelinu tog zamršenog prostornog problema. Ako bi, dakle, zaštitu kulturnog područja pokušali izdvojiti sa sličnim metodama kao zaštitu usko omeđenih arhitektonskih ili urbanih cjelina, bilo bi to jednako kao kad bi htjeli sve spomenike arhitekture pretvoriti u muzejske eksponate! Arhitektura bez sadržaja nije više arhitektura i područje bez posebnog načina života nije više kulturno područje.

Otvorena pitanja revitalizacije sela koja se ispoljavaju u Sloveniji su slijedeća:

- kako spriječiti odumiranje ili propadanje kulturnog područja kao kvalitativnog sastojka našeg cjelokupnog životnog prostora?
 - kako spriječiti odumiranje obrađenih površina, zapuštanje ili zanemarivanje kultiviranja zemljišta?
 - kako osuvremeniti stanovanje i drugo oblikovanu okolinu u okviru i s kriterijama simboličnih značajka već postojeće arhitekture u ruralnom prostoru?
 - kako vrednovati ideju o nužnosti i opravdanosti revitalizacije sela u odnosu na najšire društveno i prostorno planiranje i zaštitu kulturne okoline?
- Ako navedemo nekoliko pokazatelja koji opravdavaju i uvode revitalizaciju kao nužnost, to su, naravno, još uvijek općeniti podaci. Međutim, tvrdimo da je nužno izraditi detaljnije analize tih smjernica, koje će nam dati konkretnije odgovore i usmjerenja. Po nekim ocjenama u Sloveniji je od 15.000 do 20.000 praznih stambenih jedinica u starijim naseljima u izvangradskom prostoru. Kraj njih, na napuštenim starim, nastaje neplanski rast novih nastambi. To bi pri racionalnom usmjerenju revitalizacije značilo nadomjestak za petogodišnju do sedmogodišnju gradnju novih stanova. Statistika je ipak dovoljno jako ekonomsko opravdanje koje bi moralo dati zeleno svjetlo za revitalizaciju sela, pri čemu

bi i zaštita kulturne okoline bila možda daleki rezultat, na pretpostavku da bi s vremenom usmjeravali stanovništvo u aktivniji odnos do šireg prostora. Značajniji su bili rezultati višegodišnjih istraživanja ruralnog prostora u Sloveniji (etnoloških, kojima je cilj utvrđivati »način života«; arhitektonskih, čiji je cilj utvrđivati zakonitost oblikovanja prostora i znakovne povezanosti čovjeka i oblikovanog prostora, te drugih . . .).

Ostavljanje nekoliko značajnih dijelova naselja, arhitektonskih naglasaka, cjelovitog i jedinstvenog mjerila arhitekture itd., najviše je prouzročilo nebrigu za zaštitu pejzažne baštine i značajne »narodne« arhitekture; to je prouzročilo nebrigu prema pripadnosti određenom prostoru ili društvu! Značajniji dijelovi su ne samo najbolje izabrana zanimljiva arhitektura ili izdvojena naselja već i ukupno mjerilo oblikovanja u nekom pejzažu u kojem su najkvalitetniji arhitektonski spomenici nosioci mjere, a ne mjerila sama po sebi. Upravo u predjelima gdje su se ta mjerila — iako često skromna — sačuvala, ostale su sačuvane značajke kulturnog pejzažnog oblikovanja najviše stoga jer možda tamo spomenika arhitekture uopće nije bilo, ili je društvena pomoć pri zaštiti bila neznatna. U istraživanju metode planiranja revitalizacije postalo je jasno da su, u usporedbi s radom na urbanim kompleksima, osnovne razlike u utvrđivanju vrijednosti i kasnije u izvedbi, iako su na izgled postupci slični. Samo kao primjer navodim da se vanjski, »likovni« kriteriji moraju temeljiti prije svega na vrednovanju cjeline (naselje u pejzažu) i da tek kasnije izdvajamo pojedinačne vrijednosti. Tako je posve krivo ocjenjivati neko selo po tome da li ima jedan ili više spomeničkih značajnih zgrada, već je njegova vrijednost izražena ponajprije u njegovom sastavnom dijelu šire pejzažne slike.

Više nego u urbanom naselju, u procesu revitalizacije sela, i s tim u vezi zaštite kulturnog područja, potrebno je uvesti aktivan odnos stanovništva prema svim tim postupcima. Rad istraživača i planera ne mora biti do kraja otvoren, ali mora biti dio odgoja tog stanovništva (šireg) prostora. Ako u gradovima lakše planiramo prije svega arhitekturu i njene vrijednosti, na selu moramo poštovati mogućnost rasta arhitekture s obzirom na sadržajne promjene koje su moguće u okviru zaštite parametara kulturno pejzažnih specifičnosti. Tako se vrednuju mogućnosti za obnovu (revitalizaciju) sela na nivou zaštite kulturnog područja, arhitektonske baštine, posebne uloge seoskih jezgra ili cijelih naselja u od-

nosu na širi prostor. Najviše ih je moguće opravdati očuvanjem i poboljšavanjem kvalitete životne okoline u negradskom prostoru.

Da bi s općenitih konstatacija o potrebi i ulozu revitalizacije negradskog prostora išli na konkretne primjere, bilo je izrađeno nekoliko metoda koje ocjenjuju s jedne strane kulturno pejzažne vrijednosti određene okoline, a s druge strane pak vrijednosti i mogućnosti revitalizacije pojedinačnih naselja u toj okolini. Prva metoda upotrebljava geografske, geološke, pedagoške, biološke, agrarne i druge analize u interdisciplinarnom sistemu uspostavljanja širih prostornih (kulturno-područnih) parametara za revitalizaciju optimalnih prostornih jedinica sličnim ili srodnim kriterijima budućih zahvata. Druga metoda združuje geografsko-ekološke, antropogene, socio-demografske i socioekonomske parametre za vrednovanje pojedinačnih na-

selja i utvrđivanje kriterija za revitalizaciju. Oba postupka nisu međusobno združena, ali se dopunjuju i nadovezuju na detaljnu ocjenu svake arhitekture (izabrane po ovim dvjema metodama) — sve tri su povezane u sistem topografskih karata koje nam daju ne samo vrijednost spomeničke zaštite građevinske baštine već i najšire moguće kriterije za realnu revitalizaciju bilo kojeg prostora. Na taj način se postavlja sigurno često formalni zahtjev za zaštitu kulturne baštine u jednako pravan položaj sa svim drugim prostornim planiranjem.

Nove metode sigurno još nisu našle put u zakonodavstvo, ali se već upotrebljavaju u praksi. Najsmješnije kraj svega toga je da nisu ostale samo u okolini, jer je zadaća zaštite kulturnog pejzaža isključivo problem zaštite iznimne kulturne baštine već i posvuda drugdje. Tako je općina Škofja Loka naručila opći pregled mogućnosti re-

talizacije za područje gdje je iznimna gustoća kulturnih spomenika (obje doline Sor), a ljubljanske općine su iste studije naručile za sve svoje općine, iako je u većini tih predjela gustoća spomenika zanemarljiva te će se ciljevi obnove tražiti u nekim veoma općenitim značajkama slike pokrajine i u ekonomski opravdanim revitalizacijama neurbanih naselja. Najveća je bila šteta što nismo razvili te postupke, kada smo poslije potresa na Kozjanskom ili na Tolminskom gradili novu sliku tih krajeva. Ipak mislimo da je u područjima prirodnih, narodnih ili spomeničkih parkova uz već poznata načela zaštite pojedinih zanimljivih detalja trebalo uvesti upravo tu širinu, ako želimo da ih sačuvamo s njihovim ukupnim vrijednostima.

Neautorizirani prijevod sa slovenskog:

Dolores Ivanuša

Kolekcionari — Private collectors

Zbirka Biškupić

Jadranka Vinterhalter

Muzejski dokumentacioni centar,
Zagreb

Fenomen kolekcioniranja karakterističan je za Zagreb kao odraz pozitivne tradicije građanske kulture i svrshodnog usmjerenja osobnih interesiranja i financijskih sredstava.

U Zagrebu danas postoji više desetina privatnih kolekcija specijaliziranih za likovne umjetnosti, od kojih je samo manji broj registrirano u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture. Ako se učini makar površna analiza ovih kolekcija, evidentno je da se kolekcionari umjetnosti 20. stoljeća opredjeljuju za nabavku djela starih autora, nastalih početkom stoljeća, ili još češće između dva rata. Posljedica je to i činjenica da su poneke kolekcije rezultat obiteljskog nasljeđa i da se kao takve čuvaju bez izmjene sadržine. Sasvim iznimno, kolekcionari se odlučuju za suvremenu, tekuću likovnu produkciju. Razumljivo, u pitanju je odbijanje preuzimanja financijskog i estetskog rizika takvih akvizicija. Ma koliko da se kolekcionari, koji mahom potječu iz neumjetničkih profesija (lječnici, advokati, profesori, činovnici) izjašnjavaju kako predmete nabavljaju prema vlastitom afinitetu, veoma je bitan pri tome udio »imena« autora,

odnosno status »provjerene vrijednosti«. Među umjetnicima koji se kolekcioniraju, omiljeni su: Ljubo Babić, Vladimir Becić, Vlaho Bukovac, Menci-Klement Crnčić, Vilko Gecan, Oskar Herman, Vasilije Jordan, Ferdo Kovačević, Celestin Medović, Mirko Rački, Miljenko Stančić, Vladimir Varlaj, Emanuel Vidović... od slikara, a od skulptora Frano Kršinić, Robert

Frangeš Mihanović, Ivan Meštrović... Čak kada se radi o suvremenim autorima, npr. Otonu Glihi, Edi Murtiću, radije se kolekcioniraju djela iz njihovih (nekarakterističnih) figurativnih i asocijativnih faza, nego iz apstraktnih. Mogla bi se učiniti daljnja ikonografska analiza koja bi pokazala da se radije kolekcioniraju pejzaži, mrtve prirode, portreti; da su najčešće u pitanju

Dio privatne Zbirke Biškupić

